

УДК 913

В. К. Антошкін

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ВИМІРЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. На сучасному етапі розвитку в Україні і світі спостерігається посилення економічної та соціальної нестабільності, яка поширюється у регіональному масштабі. Отже, виникає необхідність використання нових концепцій, методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення стабільності економічного і соціального розвитку, а також системи соціально-економічної безпеки в цілому. Автор акцентує увагу, що системний підхід у дослідженні соціально-економічної безпеки регіону робить необхідним формування єдиної багаторівневої системи показників та індикаторів, у яку будуть вбудовані всі аспекти безпеки. До того, механізм забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів не може мати повністю централізований характер. Так, макрорівень пропонується скласти із характеристики регіону як підсистеми національної економіки. Мезорівень містить управлінські цілі регіону по організації забезпечення соціально-економічної безпеки. Є також локальні показники, стосовно яких регіон виступає керуючою системою, тобто показники мікрорівня.

Ключові слова: соціально-економічна безпека, регіони, показники соціально-економічної безпеки, методичні рекомендації оцінки рівня безпеки, багатовимірний аналіз, інтегральний показник.

Summary. At this stage of development in Ukraine and in the world there is increasing economic and social instability, which extends in a regional scale. Thus, there is need for new concepts, methodological approaches to the study of methods of evaluation and the conditions for stable economic and social development, and a system of social and economic security in general. The author emphasizes that a systematic approach to the study of social and economic security of the region makes it necessary to form a single multi-level indexes and indicators, which will be built in all aspects of security. In addition, a mechanism for social and economic security of the region can not be completely centralized. Thus, the proposed macro make characteristics of the region as a subsystem of the national economy. Meso-contains management objectives in the region of the socio-economic security. There are also local parameters, for which the region stands a management system that micro indicators.

Key words: socio-economic security, regions, indicators of social and economic security guidelines of safety assessment, multivariate analysis, integral indicator.

Постановка проблеми. Сьогодні при розробці соціально-економічних програм розвитку держави та її регіонів важливе значення має формування та зміцнення соціально-економічної безпеки. Складність розробки і реалізації таких програм пов'язана із зростанням глобальної нестабільності в світі, впливом певних факторів на розвиток України. Необхідність розглядати формування соціально-економічної безпеки з урахуванням усіх факторів впливу зовнішнього оточення і внутрішньорегіональних ситуацій потребує науково-обґрунтованого підходу до попередньої оцінки можливості втілення таких проектів у урахуванням реальних умов їх впровадження. При цьому необхідно попередньо встановити сьогоdnішній стан соціально-економічної безпеки в регіонах для розробки та впровадження системи формування соціально-економічної безпеки,

здатної ефективно діяти в кожному регіоні України.

На сучасному етапі розвитку в Україні і світі спостерігається посилення економічної і соціальної нестабільності, яка поширюється у регіональному масштабі. Отже, виникає необхідність використання нових концепцій, методичних підходів до вивчення методів оцінювання та умов забезпечення стабільності економічного і соціального розвитку, а також системи соціально-економічної безпеки в цілому.

Мета статті. Основною метою статті є проведення аналізу сучасних підходів щодо вимірювання рівня соціально-економічної безпеки регіонів України та обґрунтування власного підходу до розв'язання цієї проблеми.

Аналіз останніх публікацій. Розгляд питань регіональних процесів формування соціально-

економічної безпеки, зокрема оцінка рівня соціально-економічної безпеки регіонів України становить значну частину досліджень багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме В.М. Геєця, Е.М. Лібанової, В.І. Мунтіяна, А.Ф. Новікової, В.А. Предборського, В.А. Сенчагова, В.П.Семіноженка, Г.П. Ситника, А.Н. Тищенко, Е.А. Уткіна, В.Т. Шлемко, В.А. Цветкова та ін.

Разом з тим залишаються дискусійними багато питань, що стосуються методичних рекомендацій щодо оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіонів для розробки уніфікованих управлінських рішень. Зазначене зумовлює актуальність проблематики даного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нагальною для України є проблема, пов'язана із соціально-економічною безпекою її регіонів. Її актуалізація початково пов'язувалась із багатьма негативними наслідками, які виникли після розпаду Радянського Союзу та реформування економіки і суспільства під нову суверенну державу Україну, а саме: дезінтеграція регіональних виробничих структур та розбалансованість між їх видобувними і переробними ланками; розрив господарських зв'язків суб'єктів ринку з країнами колишнього СРСР; згорання внутрішнього ринку та дисбаланс регіонального розвитку; втрата конкурентоспроможності національних виробників; наростання соціальної напруги. Саме соціальної складовій, на думку автора, необхідно приділяти особливу увагу, оскільки соціальна напруженість здатна призвести до негативних наслідків і територіальних втрат у регіонах [1].

У сучасній практиці державного управління запропоновано офіційні методики оцінювання рівня економічної безпеки та рівня соціально-економічного розвитку України, розроблені Міністерством економічного розвитку і торгівлі (для макrorівня) [2] та Держкомстатом України (для регіонального рівня) [3].

Разом з цим до наведених методичних підходів слід зробити таке зауваження: методика комплексної оцінки, розроблена при підтримці державної влади, в обох випадках виглядає дещо громіздкою для використання в розрахункових центрах регіональної влади. Крім того, значення показників/індикаторів безпеки вимагають доопрацювання й обґрунтування для кожного конкретного регіону, які відрізняються крайньою нерівномірністю свого розвитку.

З точки зору економіко-математичних методів, що лежать в основі кожного підходу, також слід висловити низку зауважень.

Зокрема, рекомендації Міністерства економічного розвитку і торгівлі України базуються на тих складових економічної безпеки, пріоритет-

ність яких залежить від питомої ваги кількості аспектів, обраних для розрахунку кожного, в їх загальній сумі, або визначається експертним шляхом як відношення суми балів, що дали всі експерти певній сфері, до загальної суми балів. На наш погляд, такий підхід містить завелику частку суб'єктивізму, тому що думка експертів не перевірена на коефіцієнт конкордації, який показує узгодженість експертів стосовно тієї галузі знань, яка аналізується. Крім того, інтегральний індекс Міністерством пропонується обчислювати шляхом використання лінійної (адитивної) форми. Але відомо, що всі процеси в світі, зокрема в економіці, не відбуваються лінійно, тому кращим для таких цілей має бути мультиплікативне (нелінійне) моделювання [4].

Для регіонального рівня оцінки безпеки згаданим вище Державним комітетом статистики України пропонується формувати блок показників, які складають систему індикаторів під загальною назвою «Економічний розвиток регіонів». Ці методичні рекомендації представлені трьома блоками оцінки, кожен з яких описує набір певних окремих показників. Так, перший рівень об'єднує в собі 28 первинних показників, які характеризують економічний розвиток. Показники цього блоку розподілені на такі складові: фінансова сфера; макроекономічна ефективність; ринкові трансформації і підприємництво; інноваційна діяльність та наука; інвестиційна привабливість.

Слід зауважити, що показники соціальної сфери авторами методики залучаються до аналізу лише на четвертому додатковому етапі.

Згідно з методикою Держкомстату характеристика кожного з аспектів економічного розвитку регіонів України, що лежить в основі обчислення рівня їх безпеки, передбачає використання індикаторів узагальнюючого та приватного характеру. У свою чергу приватні індикатори описані такими групами:

- показники, які безпосередньо залучені до розрахунку узагальнюючого індикатора, основні показники;

- показники, що описують профіль економічного розвитку, за допомогою яких можливе більш детальне порівняння, профільні показники.

Основним математичним інструментом згідно з методикою Держкомстату є метод факторного аналізу. Серед його переваг є можливість визначення кількісного зв'язку між окремими сторонами об'єкта дослідження, тобто безпеки регіону. Основною відмінністю факторного аналізу від протилежних методів вимірювання безпеки є змога визначення не тільки безпосередніх зв'язків, а й глибинних (латентних) із подальшим переходом від завеликої кількості показників до кількох латентних.

Однак застосування методики факторного аналізу для вимірювання рівня безпеки регіонів базовано на припущенні, що відокремлені показники лише описують існуючі властивості явища, тобто є їх індикаторами, та не можуть бути змінені під будь-яким керуючим впливом.

На нашу думку, з урахуванням вимоги до коректної оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіонів України необхідно використовувати такі оцінні показники, які мають об'єктивно відображати стан економіки. Крім того, при вимірюванні рівня безпеки не рекомендовано спиратись на критичні індикатори, які було розроблено для економік розвинених країн або інших країн пострадянського простору. Було б доцільно більш широко розглянути у зв'язку з цим соціальну ситуацію у власне регіонах України за період незалежності, оскільки умови, рівень економічного розвитку, ментальні та поведінкові характеристики населення нашої країни багато в чому є специфічними.

Такий підхід є своєчасним не тільки для нашої країни, але й для загальносвітової ситуації. Однак у різних державах економіка і соціум знаходяться в абсолютно різних умовах. Так, розвинені країни Західної Європи та Північної Америки і країни колишнього соціалістичного табору, а також пострадянського простору є різними за соціально-економічним розвитком і рівнем ринкових відносин. Тому було б правильним звернути особливу увагу на значення індикаторів соціально-економічної безпеки, які, виходячи з вищесказаного, неоднакові для різних рівнів розвитку держав. На наш погляд, багато ситуацій, які можуть бути критичними для західноєвропейських країн, цілком прийнятні на пострадянському просторі. Таким чином, у дослідженні створюється природний, так званий «зачеп нейтральності», при досягненні якого в регіонах нашої країни ще може зберігатися досить спокійна ситуація.

Жодна з аналізованих державних методик оцінки рівня соціально-економічної безпеки не пропонує її прогнозування. Але, слід зазначити, що в сучасних умовах нестабільності зовнішнього оточення, що спричинено політичними та екологічними чинниками, вкрай важливим є знання про розвиток економічних категорій, зокрема безпеки, на прогностичну перспективу. Для розв'язання цього завдання пропонується залучити методи кореляційно-регресійного моделювання. Рівняння такого підходу дозволить не тільки визначити поведінку рівня безпеки в майбутньому для кожного регіону, а покаже кількісний вплив кожної складової безпеки на її загальну величину. Це дозволяє одночасно або локально впливати на окремі складові безпеки для досягнення її необхідного рівня.

Крім того, методика обчислення інтегрального індексу соціально-економічної безпеки регіонів України має бути вільною від експертних думок, тому що на будь-якому етапі її реалізації може постати питання про об'єктивність таких висновків і рівня кваліфікації експертів. У цьому зв'язку найбільш доцільним є метод таксономії, який дозволяє отримати інтегральний показник безпеки шляхом лише математичних послідовних обчислень.

Висновки. Отже, у статті доведено, що практика державного управління вкрай потребує розробки та обґрунтування нового сучасного методологічного підходу до обчислення рівня соціально-економічної безпеки регіонів та формування науково-методичного інструментарію до її оцінки, моделювання, прогнозування та зміцнення.

Велике значення має залучення соціальної компоненти в процесі оцінки рівня соціально-економічної безпеки регіонів, однак у дослідженнях вітчизняних вчених, а також у нормативних та законодавчих документах цьому не приділялося достатньої уваги. Запропонований автором методичний підхід до визначення та прогнозування рівня соціально-економічної безпеки регіону дає змогу виявити негативний момент настання ризикованих ситуацій у соціумі задовго до критичної точки і прийняти відповідні заходи для запобігання розвитку небажаної ситуації. Це є важливим елементом новизни, оскільки у вітчизняній науці цей аспект залишався без належної уваги, а основні зусилля завжди зосереджувалися на оборонному аспекті проблеми.

Література

1. «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» Затверджено Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 N 1277 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
2. Про затвердження Методики розрахунку інтегральних регіональних індексів економічного розвитку / Державний комітет статистики України, наказ № 114 від 15.04.2003 р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: uazakon.com/documents/date_la/pg_ibcnog/
3. Гейман О. А. Нелинейный характер развития экономики Украины / О. А. Гейман, В. Е. Хаустова // Ліберманівські читання: економічна спадщина та сучасні проблеми. – Х.: ФОП Лібуркіна Л. М., ВД «ІНЖЕК», 2009. – С. 94–107.
4. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 6, частина 3 – 2016. – С. 39-42.

REFERENCES

1. Metodichni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy» Zatverdzheno Nakazom Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy [Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine» Approved by the Order of Ministry of economic development and trade of Ukraine]. (2013). Retrieved from : http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm (in Ukr.).

2. Pro zatverdzhennia Metodyky rozrakhunku intehralnykh rehionalnykh indeksiv ekonomichnoho rozvytku [On approval of

the method of calculation of the integral index of regional economic development]. (2003). Retrieved from : uazakon.com/documents/date_1a/pg_ibcnog/ (in Ukr.).

3. Gaiman, A. & Khaustova, E. (2009). Nelyneinui kharakter rozvytyia ekonomiky Ukrainy [The nonlinear character of development of economy of Ukraine] (in Russ.).

4. Skoruk, O. Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia [The state's economic security: essence, elements and problems of ensuring] (in Ukr.).